

YER - SU KÜLTÜNÜN GELENEKSEL KÜLTÜRÜMÜZDEKİ YERİ VE ŞİİRİMİZE YANSIMASI

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI*

Batıda tapma, tapınma gibi kavramları içermesi nedeniyle insanın doğa üstü güçler karşısında dua etme, kurban verme vb. ritüelleri çeşitli hareketlerle ifade ettiği şekiller olarak yorumlanabilen kült, geleneksel kültürümüzde varlığını hep hissettiren bir olgudur. Türk kültür tarihi incelendiğinde Türklerin Kök Tanrı yanında Yer-Su'lara kurban sundukları da görülmektedir.¹

Eski Türklerde dağların, taşların, yerden kaynaklanan ırmak ve suların, ağaçların insan ya da hayvan şeklinde beliren ruhların olduğuna, ölenlerin Yer-Su ruhlarına karıştıklarına inanılmaktadır.²

Ziya Gökalp, Türklerin Yer-Su terimini kutsal saydıklarını işaret etmektedir.³ Sadettin Gömeç, Bahattin Ögel de benzer görüşler ileri sürmektedir. Oğuz'un ikinci eşinin bir ağaç kovuğunda bulunması ve saçlarının bir ırmak gibi tasvir edilmesi bu terimi genelinde akarsu, dağ, orman; özelinde su, taş ağaç kültü olarak tanımlamaktadır.

Yine yer unsuru olan demirin kötü ruhları kovduğuna inanılmakta ve demir eski Türklerce kutsal sayılmaktadır.

Abdülhalik Çay, "Tütük Ergenekon Bayramı" adlı çalışmasında nevrudan bahsederken özellikle su kültü, atalar kültü ve ateş kültü üzerinde durmuş; bu unsurları taşıyan ritüelleri nevrüz gelenekleri bağlamında değerlendirmiştir.

Türk folklorunda kutsal ve aydınlık olarak yorumlanan su, tüm Yaratılış ve Türeyiş destanlarında doğanın başlangıç noktasıdır. Kutsallığı ile Fırat Efsanesi gibi pek çok efsaneye kaynaklık etmiş, Anadolu halk kültüründe yerden kaynaklanan ve şifa veren kaplıca sularına kutsallık yükleyip *Cimcime Sultan* gibi ilginç efsaneler oluşturmuştur.

Hızır-İlyas inancının Yer-Su kültüründen kaynaklandığı bilinmektedir. Yine *Yağmur Duası* bu kültürün geleneksel kültürümüzdeki önemli halkalarından biridir.

*Arif sundu Musa cihanı biçti
Cebrazil çok vakit deryada uçtu
Hak bir avuç toprak deryaya saçtı
Derya süzülüp de yer olmadı mı*

gibi dizeler Yer-Su kültürünün işaretlerindedir.

Eski Türklerde yer kültlerine bağlı olarak birçok inanç gelişmiştir. Bunlardan biri de kutsal dağlarla ilgilidir. Mitolojide rüzgâr ve yağmurla ilgili öğelerin de yer-su kültü ile doğrudan bağı bulunmaktadır.

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölüm Bşk.

¹ Mirali A. Seyidov, *Eski Türk Kitabelerinde Yer Sub Meselesi*, DTCF Dergisi, C.18, S.29, Ank. 1966, s.1

² Emel Esin, *Türk Kozmogonisine Giriş*, Kabalcı Yay. İst. 2001, s.77

³ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, I. Kitap, İst. 2007, s. 31-42

Ağaç da Yer-Su kültünün en önemli simgelerinden biri olarak geleneksel kültürümüzde önemli yere sahiptir. Hayat Ağacı inancı, meşe, kayın, zeytin vb. ağaçlara yüklenen kutsiyetin şiirlerde:

*Altın yapraklı mübarek kayın
Sekiz gölgeli mukaddes kayın
Ey mübarek kayın ağacı
Sana kara yapraklı ak kuzu kurban ediyorum*

gibi dile gelişi, kutsal sayılan ağaçların kesilmeyeceği inancı Yer-Su kültünün günümüzdeki yeri ve önemini sergilemektedir.

Bu ön açıklamalardan hareketle yer-su kültünün önemli öğelerinden taş, ağaç, ateş ve su kültünü irdeleyelim.

Anadolu'nun çeşitli kültürlerindeki taşla ilgili inançlar incelendiğinde tarih öncesi devirlerdeki *aterien* denilen kültür devrinde taşın önemli bir yeri olduğu görülür. Sümer, Akad, Babil gibi kültürlerde yer alan ve önemli işlevler yüklenen taş, Anadolu'da, Hititler'de ve daha sonraki kültürlerde hep vardır.

Taşlardaki canlılığa ve gizil güce inancın bir uzantısı olarak tüm Türk boylarında kutsal sayılan *Yada Taşı* üzerine geleneksel kültürümüzde sayısız efsane ve menkıbe oluşmuştur.

Taş yerinde ağırdır biçiminde atasözlerine konu olan taş kimi zaman *Sırt Taşı* gibi şifa kaynağı olarak düşünülmüş, kimi zaman da *Dilek Taşı* gibi umut simgesi olmuştur. Hastalık, şifa için taş taşındığı, suyunu yıkanıp, kaynatılıp içildikten başka, taşın okşandığı, gömüldüğü, gizlendiği, büyüde, yemimde, ilençte, duada kullanıldığı görülmektedir.⁴

Hayatın ve tarihin bütün macerası taşların gizil sırrında saklıdır. Altay Türklerinin Yaratılış Efsanelerinde, uçsuz bucaksız evrende uçan Ülgen, denizden çıkan taşta oturunca rahatlar ve:

*“Denizden çıkan taş fırladı çıktı yüze,
Hemence taşı tuttu, bindi taşın üstüne!
Artık Ülgen memnundu, rahatı bulmuş idi
Üzerinde duracak bir yeri olmuş idi.”⁵*

biçimindeki mitolojik anlatıda görüldüğü gibi taş, yeryüzü, insanlar, bitkiler ve hayvanlar yaratılmadan önemli bir işlev üstlenmiştir.

Dünya durdukça duran taşlar, en kalıcı belgelerdir. Çünkü taşlar biçimlendirilerek oluşturulan eserler ve insan eli ile üzerine işlenen izler, tarihe ışık tutan geçmişten geleceğe uzanan sağlam köprülerdir.

İbrani geleneğine göre Tanrı, Musa'ya “Dağın üstüne, bana doğru gel ve orada kal ki, sana buyruklarımı vereyim” demiştir.

Burada, Tanrı'nın İsrailoğullarına verdiği ve taş levhalar-tabletler üzerine yazılı olan 10 emrinden söz edilmektedir.

Türk kültürünün ana belgelerinden Orhun yazıtlarında taş aracılığıyla, tarihimizin, kültürümüzün ve medeniyetimizin ilk önemli belgelerine ulaştığımızı gerçeği bunlardan ilk akla gelenlerdir.

⁴ Prof. Dr. Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ank. 1987, s.19

⁵ Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara, 1971, s. 433

İyi talih ve saadet getiren dağ anlamındaki Kutlug Dağ Uygurlara güç ve bereket verir. Uygur hakanlarından Yü-lun Tigin, Çin sarayından bir kızla evlenmek için Kutlug Dağı'nın taşlarını Çinlilere verince düzen bozulur. Kuşlar, hayvanlar tuhaf tuhaf bağrışır, kağanlar peş peşe ölür, kıtlıklar, kıranlar başlar.

Uygurlar göç etmek zorunda kalırlar. Tarihimizdeki bu göç anlatısı kayanın kutsallığını dile getirmesi açısından önemlidir. Buradan hareketle taşların da bir ruhu olduğuna inanılır.

Anadolu sahasına bakıldığında Türk kültür ve tarihinde dağın kutsallığı ve önemi Orta Asya'da olduğu gibi canlılığını korumaktadır. Kanlı Mağara adlı bir Anadolu efsanesinde Aksultan adlı bir gelinin bir geyiğin üzerine binerek bir dağın üzerindeki mağaraya girip kaybolması ve dağa Akdağ denmesi, Hamza Baba adlı efsanede Hamza Baba'nın dağların, taşların şahitliğini istemesi üzerine dağın taşın ayaklanıp yuvarlanması, “*dur*” deyince duruşu dağ kültüründeki bu canlılığın örneklerindedir.⁶

Taşlardaki bu canlılığa ve gizil güce inancın bir uzantısı olarak Yakutlarda *yad*, *yada*, *sata*, Kıpçak grubuna bağlı lehçelerde *cay*, *cama*, Kırgızlarda *joytaş*, Oğuz şivesinde ve tüm Anadolu'da *yada taşı* dediğimiz bir taşın yağmur yağdırma gücüne sahip olduğuna inanılır. Taşın canlılığı ve gücü ile ilgili bir anlatıya da Divanü Lügati't Türk'te rastlanmaktadır.⁷

Çevrelerine belirli tesirler yaydıklarına ve canlı organizmalar üzerinde önemli etkilerde bulduklarına inanılan bazı taşlara eski uygarlıkların kültürlerinde *tılsımlı taşlar* adı verilmiştir.

Sihirli asalarla ilgili inanç da bu konuyla ilgilidir. Bu asalar birtakım enerjileri çeken, toplayan, dönüştüren taştan yapılmış bir alet konumundadır. Önce Atlantis'te sonra da Mısır'daki inisiyelerin ellerinde görülen bu sihirli asalardan birinin en son Musa Peygamber'de görüldüğü üzerine çeşitli anlatılar bulunmaktadır.

Türk kültüründe kartal, aslan ve kaplumbağanın çok önemli yeri vardır. Bu hayvanların işlevleri nedeniyle önemsendiği için taştan heykelleri yapıp önemli yerlerde kullanılmıştır.

Sabrın, uzun ömrün simgesi kaplumbağa Orhun yazıtlarının temel taş biçiminde yer alırken, gücün ve azametinin simgesi Aslan taş heykeller biçiminde saray kapılarında, Orhun Yazıtlarına giden yolun iki tarafında, oradan esinlenerek de günümüzde Aslanlı Yol adı ile Atatürk'ün anıt kabrinde ve kimi önemli devlet konutlarında kullanılmıştır.

Nemrut dağındaki Antiokos'un mezarı ölüyü kötü ruhlardan korumak amacıyla kartal ve aslan heykelleriyle çevrilmiştir.

Türk kültüründe önemli bir yere sahip kartal Hun İmparatorluğu'nda Gök Tanrı sayılmış, Dede Korkut'ta da kuşların sultanı olarak yorumlanıp Tanrı'ya yakın uçucu kuş diye tanımlanmıştır.

Geleneksel kültürümüzde taş, hep ön planda yer almıştır. Binaların temel taşından başlamak üzere akla gelen her yerde önemli bir işlevle karşımıza çıkmıştır. Sosyal yaşamımız içinde; ark taşı (*oluk*), kuyu taşı (*Kuyu ağızlarına tolanın*

⁶ Mehmet Yardımcı-Cahit Kavcar, Efsanelerimiz, Malatya, 1990, s.9, 112

⁷ Kaşgarlı Mahmut, Divan ü Lügati't Türk, Besim Atalay Çevirmesi, C.III, s. 3

sığacağı büyüklükteki yayvan taş), suluk, çeşmelerde yalak taşı, düven altında çakmak taşı, dibek taşı (Siyah taştan oyularak yapılan dibek), merdivenlerin ilk basamağı olarak yapılan ayak taşı, binek taşı, fırın taşı, dilek taşı, siğil taşı, hamamlarda göbek taşı, camilerde musalla taşı ve mezarlıkta mezar taşı bir çırpıda sayabileceklerimizdendir.

Mermer, ilginç yönleri olan bir taş türüdür. Öncelikle beyazdır ve ölümsüzlüğün rengini yansıtır. Dayanıklı ve uzun ömürlü olmasına karşın biraz da duygusaldır. Çünkü mermer bir heykele parmakla dokunulsa terden bile etkilenir. Bu olaya mermerin ağlaması denir.

Kutsallığına inanılan, hakkında efsaneler anlatılan bazı taşlarla ilgili uygulamalardan taşı ziyaret; çevresinde dolanma, taşa el sürme, vücuda sürme, taşı öpme, üstte taşıma, evde saklama, yerinden alıp belli bir süre sonra alındığı yere bırakma vb. biçiminde yapılmaktadır.

Anadolu'da uğurlu ve kerametli sayılan delik kayaların bulunduğu delik taştan geçmenin uğur getireceğine inanıldığı bilinmektedir.

Zirveleri gökleri deler gibi yükselen ve başları bulutlar içinde kaybolan dağlar, sanki Tanrı ile konuşur ve ilgi kurar gibi görünmüşlerdir. Bu nedenle Orta Asya'daki dağların çoğu Tanrı ile ilgili adlar almışlardır.

Dağlara, tepelere dinler tarihi içinde verilen öneme temasla Anadolu'da böyle dağ ve tepelere *Kısmet Tepesi*, *Kısmet Dağı* denilmektedir.⁸

Taşlar, tedavi yöntemi olarak kullanılmaları dışında zihinsel yetenekleri geliştirmek, ruhsal gelişime yardımcı olmak, pozitif enerjileri çekmek ve sezgileri güçlendirmek gibi amaçlarla da kullanılmışlardır.

Değerli taşlarla ilgili inanışların bazılarını şu şekildedir:

a. Akik: Sinir sisteminin sağlıklı seyrini sağlar, yorgunluğu giderir öz güveni artırır.

b. Ametist: Cilt hastalıklarını giderir, migren, sitres ve sinir sistemini etkiler, ruhsal dengeyi sağlar.

ç. Kuvars: Kemik ve eklem ağrılarını giderir, sitresi azaltır.

d. Firuze: Solunum yolu hastalıklarını etkiler, boğaz ağrılarını giderir.

e. Lal: Vücudun bağışıklık sistemini güçlendirir.

f. Kaplan gözü: Kemik ve eklemleri güçlendirir, iç huzuru sağlar.⁹

Taş, sosyal yaşamımızı ve geleneksel kültürümüze o denli yer etmiştir ki; beddualarımızda;

Başına taş düşse,

Sidikliğine taş dura

gibi ilenmelerin yanı sıra analarımızın her birini bir amaç için söylediği:

Taş ol da baş yar

Taş taş üstünde olur, ev ev üstünde olmaz

Taş yerinde ağırdır

Taş atana ekmek at

Taş çömleğe çarparsa vay çömleğin haline;

Çömlek taşa çarparsa yine vay çömleğin haline

⁸ Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir), Anadolu Tanrıları, İst. 1962, s. 86

⁹ Nilgün Sözer, Taşların Gizli Gücü, A'dan Z'ye Taşlar, İst. 2007, s.49

biçimindeki özgün atasözlerimizle;

Taşa tutmak

Taş yürekli

gibi deyimler sadece birkaç örneğidir.

Türkülerimizde:

Aşan bilir karlı dağın ardını

Çeken bilir ayrılığın derdini

A dağlar ah ulu dağlar

Eşinden ayrılan ağlar

biçiminde yer alan dağ kültü, âşıklarımızın deyişlerinde yer-su kültürünü yansıtan ana öğelerden biri olarak yer almıştır.

Taşlarla ilgili inanma ve uygulamaların biri de siğil ocağında ocak zadenin siğil üzerine dua okuyarak gücüne inandığı taşı siğil üzerinde gezdirerek siğili giderme olgusu taşlarla ilgili inanma ve uygulamaların bir başka boyutudur.

Kimi toplumlarda ölünün ruhunun onun mezar taşında yaşadığı inancı halâ korunmakta, bunun için mezar üzerine taş konulmaktadır.

Halen ünlü kişilerin taştan heykellerini yapma geleneği ruhun taşta yaşatma duygusundan kaynaklanmaktadır.

Toprak da su kaynaklarını, madenleri ve tüm cevherleri içinde saklayan hazine olup içindeki yararlı maddeleri bir ana sütü gibi vererek üretimi ve çoğalmayı sağlayan doğurgan bir ana görevi üstlenen bir kùltürdür.

Taşla ilgili inanma ve uygulamalar o kadar çeşitlidir ki örneğin mezar başına mutlaka iki taş dikilir. Bunlardan baş kısmındakinin ölüm, öbür dünya; ayak ucundakinin ise hayat, bu dünya için olduğuna inanılır.

Mezarlıkta dua okurken kabrin ayak ucunda durularak dua okunur. Bu şekilde bu dünyadan, öbür dünyadakine iyi niyet dilekleri gönderildiğine inanılır.

Ölü çıkan evde cenazenin yıkandığı yere irice bir taş bırakılırsa yakın sürede evden ikinci bir cenaze çıkmayacağına inanılır.

Hıdrellezde taş taş üstüne koyarak ev maketi yapanın yakın zamanda ev sahibi olacağına inanılır.

Yaratılıştan bu yana, insanoğlunun kullandığı, en temel araçlardan biri ateştir. İlk ateşin kaynağı da toprağa düşen yıldırımdır. Ateşin denetim altına alınması, yani istenildiği zaman yakılıp söndürülmesi uygarlığa giden yolun başlangıcı kabul edilir.

Mitolojiye göre, ateşi ilkin göğü, dağları ve denizleri yaratan Gaia'nın oğlu Prometheus keşfederek tanrılardan çalmış ve insanlara vermiştir.

Ateş ilkel toplumlarda günahattan arınma ayinlerinde manevi bir araç olarak değerlendirilmiştir.

Ateş, yakma, ısı ve ışık verme, korkutma, korunma ve haberleşme aracı olarak kullanılma gibi etkileri nedeniyle insanoğlunun saygı duyduğu bir madde olup tanrı katına çıkarılmış ve bir kùlt objesi olmuştur.

Türk mitolojik sisteminde ateş ve ocak kültürünün başlıca fonksiyonu insanları, onların ailelerini beladan, hastalıklardan koruma günahlardan arınma ve evin bereketini sağlamaktır. Bugün günahlardan arınmak için nevruz gelenekleri arasında uygulanan ateşten atlama, birliği ve beraberliği sağlamak için de ateş etrafında çember oluşturma bu kùltürün izleridir.

Türk Moğol topluluklarının inançlarından en önemlisi çok kutsal sayılan ateşin de bir ruh olduğuna inanılmasıdır. Ateşin günahlardan arındırmayla ilgili güç ve kutsallığı onun bir taraftan yeryüzündeki bitki örtüsünü tahrip ederken hemen ardından aynı yerlerde yepyeni ve günahsız bir doğanın oluşmasını sağlamasından ileri gelir. Anadolu'da anız yakma geleneği bu düşüncenin izlerini taşımaktadır.

Türkler arasında *ocağı yanmak* sözü ailenin var olmasına delil olarak alkış (dua); *ocağı sönmek* ifadesi de ailenin yok olmasına işaret olarak kargış (beddua) ifadesi yaygındır.

Anadolu'nun birçok yerinde ateş kutsal sayılır. Ateşe karşı tükürmenin, ateşe su dökmenin, gece vakti komşuya ateş vermenin uğursuzluk sayılması ateş kültüründen ve ateşin kutsal sayıldığı dönemlerden günümüze kalan uygulamalardır. Dünyayı yaratan dört etkenden ikisi ateş ve hava olup erkek karaktere sahip, diğer ikisi de toprak ve su olup dişi karaktere sahip olduğu düşüncesi yaygındır.

Doğada çiftlerin daima bir birine gereksinimleri olduğu bir gerçektir. Ateş havasız olamayacağı gibi toprak da susuz olamaz.

Doğanın yeşermesi, suyun balık vb. canlıları çoğaltması dişi karakterindedir. Hava, ateş, su ve toprak tek tek yaşamın simgeleri oldukları halde tek tek değil ancak dördü bir arada oldukları takdirde yaşam sürdürülebilir. Bu kültürlerden biri olmadan yaşam olmaz.

Anadolu topraklarında ateşin kutsallığı İslâm dininin benimsenmesinden sonra da sürüp gitmiştir. Ahilerde, Bektaşilerde ve Mevlevilerde ateş ve ateşin bulunduğu ocak kutsal sayılmıştır. Bütün bu inançların özünde yer-su kültürünün ve çok eski çağ dinlerinin, ateşin bir tanrı olarak kutlandığı dönemlerin derin izleri ve köklü kalıntıları vardır.¹⁰

Mecusi ve Zerdüşî dinine mensup olanların ateşperest oldukları, bir kuvvet içinde yaktıkları ateş karşısında ibadet ettikleri bilinmektedir. Onlara göre yakılan ateş tanrı, ateşin bulunduğu yer ise ocaktır.¹¹

Kiliselerde ve türbelerde mum yakma, nevruz ateşi yakıp üzerinden atlama bu kültürün geleneksel kültürümüzde yaşatılmasının örnekleridir.

İnsanoğlu ilk çağlarda, yeryüzündeki temel maddeleri aramış ve suyu buldukları dört temel maddenin anası kabul etmiştir.

Bütün kültürlerde olduğu gibi geleneksel kültürümüzde de başlangıçta yalnızca su olduğu ve ilk canlıların su aracılığıyla yaratıldığı kabul edilir. Dede Korkut "*suya ecel gelmez*" sözünü bu gerçekten hareketle söylemiştir.

Çünkü Türk mitolojisi suyu ölümsüz kabul etmekle kalmaz, Tanrı'nın önce suyu yarattığını kabul eder. Bu nedenle Türk efsanelerinde geçen *Dirilik Suyu* önem arz etmektedir. Dirilik suyu, tasavvuftaki vahdet-i vücud düşüncesinin efsanelere yansımalarıdır.

Halk arasında insanın bu dört unsurda kemale ereceği düşünülerek *su gibi aziz, hava gibi lâtif, toprak gibi mütevazî ve ateş gibi sıcak* olması tavsiye edilmiştir.

¹⁰ İsmet Zeki Eyüboğlu, **Bütün Yönleri İle Anadolu İnançları**, İst. 1974, s. 74-75

¹¹ Necmettin Ersoy, **Semboller ve Yorumları**, İst. 2007, s.57

Aziz görülüp her şeyin sudan yaratıldığı bildirilmiş fakat suyun neden yaratıldığından söz edilmemiştir. Tıpkı ruh gibi o da gizli bir hazinenin içinden çıkmış gibidir.

Yeryüzü başlangıçta büyük bir okyanus ile ve bu okyanusun üzerinde ruhlar alemi ile kaplıydı. Tıpkı tasavvuftaki *vücut-ı mutlak* gibi. Bu hal sonraları:

Arif sundu, Musa cihanı biçti
Cebrail çok vakit deryada uçtu
Hak bir avuç toprak deryaya saçtı
Derya süzülüp de yer olmadı mı

biçiminde Bektaşî nefeslerine kadar yansımıştır.

Su aslında cansızdır, ancak canını cansız olanlardan alan diğer yaşayanlar gibi su olmadan can ve canlı da olmamaktadır.

Canlıların hayatta kalmalarını sağlayan başlıca gıda su olduğu için halk ona hayat adını vermiştir. Su her yerde devadır. İlaç bile su ile içilir.

Sel, Türk mitolojisinde oldukça önemlidir. Hatta Selçuk adının bile kökünün selden geldiği söylenebilir.

Cengiz Han kabilesinin adı *kılan* ya da *kıyan*'dır. *Kıyan* sözü Türkçe *kayan* yani selden gelmektedir.

Anadolu baştan başa efsanelerle doludur. Bunların içerisinde nehirler, ırmaklar, kaynaklar ve kaplıcalarla ilgili yüzlerce efsane saymak mümkündür.

Anadolu'da yerden kaynayan ve hasta insanlara şifa veren sular bulunmaktadır. *Zemzem* suyunun yerden fişkırması öyküsüne benzeyen efsaneler anlatılmaktadır.

Haymana'da Cimcime Sultan efsanesi gibi Gönen, Havza, Sulusaray, Amasya Terziköy vb. yerlerdeki kaplıca sularının ilginç öyküleri bulunmaktadır.

Fırat'ın kaynağı olarak bilinen Dumlu Erzurum topraklarında ve aynı adı taşıyan köyün yakınında doğmaktadır. Adını Horasan'dan gelmiş Dumlu Sultan adlı evliyadan almıştır.

Dumlu Sultan, Horasan'da iken *batın gözü* ile Fırat'ın kaynağını görmüşler. Ona oraya gidip yerleşmesini buyurmuşlar. Gelmiş, yerleşip bir zaviye kurmuş. Suyun nereden çıktığını merak etmiş. Eline bir tas alıp havaya kaldırmış. Boş tas su ile dolmuş. Efsaneye göre Fırat sularını gökten almış. Bu kaynağın suyunda olağanüstü güçlerin olduğuna inanılarak çeşitli efsaneler oluşturulmuştur.

Geleneksel kültürümüzde inanışa göre Hızır ve İlyas iki kardeştir. Bu kardeşlerden birisi karadakileri, diğeri de sudakileri kötülöklere karşı korur. İki kardeş her yıl 6 Mayıs'ta bir su başında bir araya gelirler. Bu buluşma Hıdrellez şenlikleri olarak kutlanır.

Halk pratiklerinde de *Çömçe Gelin* adı ile:

*Yağ yağ yağmur
Teknede hamur
Ver Allah'im ver
Selli sulu yağmur*

tekerlemesine bağlı olarak çocuk oyunları arasında sayılabilen yağmur duası geleneği de uygulanır.

Kirli su yoktur, kirletilmiş su vardır diyen atalarımızın , uzun denemelerine dayanan yargıların genel kural biçiminde söylenen atasözlerimizin önemli bir bölümü su ile ilgilidir. Bunlardan:

- *Derin su yavaş akar.*
- *Dereyi tepeyi sel bilir iyiyi kötüyü el bilir.*
- *Taşıma su ile değirmen dönmez.*
- *Dünyayı sel bassa ördeğe viz gelir.*

gibileri sadece birkaçıdır.

Deyimlerimizden: *Su almak, su gibi ezberlemek, su katılmamış, su kesmek* gibi söz değerlerimiz de su ile ilgili önemli söylemlerimizdendir.

Genel olarak atalarımız akan sulara gizli bir güç olduğunu hissetmişler ve korkmuşlardır. Bu korku nedeniyle Anadolu’da suyun üstünden geçerken suya bakılmaz. Eğer çok bakılırsa su iyisi o kişinin başını döndürüp gözünü karartır.¹²

Köylerde ilk defa suya giden genç gelin su anasına adak için suyun haftına demir para atar. Kutsal kabul edilen bazı sulara para atma geleneği bu anlayışın ürünüdür.

Vücudumuzun önemli bir bölümü su olduğu halde ve dörtte üçü su olan bir evrende yaşadığımız halde suyu gereği gibi tanımadığımız önemli bir gerçektir. Hayalî’nin:

*Cihan ârâ cihan içindedir ârâyı bilmezler
Ol mâhiler ki derya içredir deryâyı bilmezler*

dediği gibi yaşamımızın tüm evrelerinde en önemli unsurlardan biri olan suyun geleneksel kültürümüzdeki yerini ne denli az bildiğimiz ortadadır.

Çağlayan sular ve akıntılı seller, Türk mitolojisinin en önemli konuları ve motifleri arasındadır. Âşığın:

*Cennetteki ol dört ırmak
Coşkun akan sel bizdedir*

deyişindeki “*coşkun akan sel*” Türk halkının his ve düşüncelerini kaplayan yer-su kültü ile ilgili en önemli mitolojik motiflerden biridir. Yine Yunus Emre’nin:

*Şol cennetin ırmakları
Akar Allh deyü deyü*

deyişi de kutsal ırmak kavramını en açık dille sergilemektedir.

Âşıklar yurdun dört bucağında dereli, çaylı, çeşmeli, pınarlı, selli türküler söylemişlerdir. Bunlardan Balıkesir Sındırgı yöresinde söylenen:

*Ak pınar yapısına
Gün doğmuş kapısına
Eminem çiçek yollamış
Uyandım kokusuna*

biçiminde başlayan türkü güzel örneklerden biridir.

*Onsekizdir siyah saçın örgüsü
Bu güzellik sana Hakkın vergisi
Suya düştü Ümmü kızın kendisi
Katil göller, nere kodun Ümmü’ mü*

¹² Hayrettin İvgin, Türk Mitolojisinde Deniz, Türk Kültüründe Deniz ve Deniz Edebiyatı Sempozyumu, 27 Nisan-2 Mayıs, Antalya, Bildiriler Kitabı, Ank. 2008, s.150

biçimindeki acıklı türkü, yine acıklı türkülerden *Gelin Ayşem* türküsü, Çukurova’da oyunlu türkülerden olan:

*Suya giden allı gelin
Niçin böyle salınırsın
Gelin bir su ver içeyim
Gelin kimin gelinisin*

türküsü çeşitli olay ve durumlar nedeniyle âşıkların diline ve teline yansıyan deyişlerdendir.

Pınarla ilgili deyişlerden olup yazarı unutulduğu için repertuarlarda anonim olarak görülen bir Orta Anadolu türküsü:

*Pınar senin ne belalı başın var
Baş ucunda elvan elvan taşın var
Yarenin var, yoldaşın var, eşin var
Yandım kızlar bir su verin pınardan*

biçimindeki türkü pınarla ilgili türkülerin en güzellerinden biridir.

Adları unutulmayan âşıklarımızın içinde su ile ilgili şiir söylememiş olanı hemen hemen yok gibidir. Bunlardan Karacaoğlan pınar başlarını mekân tutup:

*Akça kızlar göç eyledi yurdundan
Koç yiğitler deli oldu derdinden
Gün öyle sonu da belin ardından
Saydım altı güzel indi pınara*

deyip altı güzelin bir bir özelliklerini sayıp dökmüştür.

Dadaloğlu’nun ünlü Kızılırmak Ağıtı ise âşığın dilinde ve telinde:

*Kızılırmak parça parça olaydın
Her parçanı bir diyara salaydın
Sen de benim gibi yarsız kalaydın
Kızılırmak nettin allı gelini
Gerdanı püskürtme benli gelini*

biçiminde yüreğimizi dağlamıştır.

Su iyisi çeşitli biçimleriyle Anadolu’nun hemen her köşesinde geleneksel kültürümüze bağlı pratikler olarak uygulanmaktadır. Akarsulardaki mistik gücün olumsuzlukların önüne geçeceğine inanılır.

Ağrı ve Kars’ta baharın ilk günü suya girildiğinde “*ağırlığımı, kirliliğimi, kelliğimi, hastalıklarımı su götüre*” denir.

Tokat, Sivas ve Kars yöresinde kismet açmak için yedi ayrı kaynak suyundan su getirilip sabah ezanı bu suyla yıkanılır.

Geleneksel kültürümüzde göllerin meydana gelişi de olağanüstü olaylarla açıklanır. Kimi denizlerin ve göllerin kurban istediklerine inanılır. Zonguldak’ta yaşayan geleneğe göre, Karadeniz’de balığa çıkanların kadınları, fırtınanın azdığı zamanlar bezden yapılmış bebekleri denize atarlar. Kara bir ineğin sütünü sağıp denize dökerler, ya da gemiciler suyun yüzüne zeytinyağı dökerek azgın suların yatışacağına inanırlar.

KAYNAKÇA

1. Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir), Anadolu Tanrıları, İst. 1962
2. Fuzuli Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi 2**, İst. 2007
3. Özkul Çobanoğlu, Türk Mitolojisinin Kutsal Sabit Mekân Fikrinin Yaratılış Tipolojisi Üzerine Tespitler, Uluslar arası Türkistan Halk Kültürü Sempozyumu, Muğla, 2001
4. Pervin Ergun, **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, Ank. 2004
5. Necmettin Ersoy, **Semboller ve Yorumları**, İst. 2007
6. Emel Esin, *Türk Kozmogonisine Giriş*, Kabalcı Yay. İst. 2001
7. İsmet Zeki Eyüboğlu, **Bütün Yönleri İle Anadolu İnançları**, İst. 1974
8. Deniz Gezgin, Su Mitosları, İst. 2009
9. Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, I. Kitap, İst. 2007
10. Hayrettin İvgin, Türk Mitolojisinde Deniz, Türk Kültüründe Deniz ve Deniz Edebiyatı Sempozyumu, 27 Nisan-2 Mayıs, Antalya, Bildiriler Kitabı, Ank. 2008
11. Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, Ankara, 1971
12. Muharrem Kaya, Mitolojiden Efsaneye, Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri, İst. 2007
13. İskender Pala, Dört Güzeller, Toprak, Su, Hava, Ateş, İst. 2008
14. Prof. Dr. Hikmet Tanyu, Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Ank. 1987
15. Mirali A. Seyidov, *Eski Türk Kitabelerinde Yer Sub Meselesi*, DTCF Dergisi, C.18, S.29, Ank. 1966
16. Nilgün Sözer, Taşların Gizli Gücü, A'dan Z'ye Taşlar, İst. 2007
17. Mehmet Yardımcı-Cahit Kavcar, Efsanelerimiz, Malatya, 1990